

SPEKTRUM

LISTA KONTROLNA

MUZEUM DOSTĘPNEGO

DLA OSÓB ZE SPEKTRUM AUTYZMU

(ASD)

1. WPROWADZENIE. LISTA KONTROLNA MUZEUM DOSTĘPNEGO DLA OSÓB ZE SPEKTRUM AUTYZMU (ASD)	2
2. STRATEGIA I PLANOWANIE	5
3. PRZYGOTOWANIE PRACOWNIKÓW	11
4. POMAGANIE ZWIEDZAJĄCYM W PRZYGOTOWANIU SIĘ DO WIZYTY W MUZEUM	26
5. DOSTOSOWANIE ŚRODOWISKA MUZEALNEGO	20
6. TWORZENIE USŁUG DOPASOWANYCH DO POTRZEB OSÓB ZE SPEKTRUM AUTYZMU	49
7. PERMANENTNA EWALUACJA O PROJEKCIE SPEKTRUM	57

LISTA KONTROLNA

MUZEUM DOSTĘPNEGO DLA OSÓB ZE SPEKTRUM AUTYZMU (ASD)

Lista kontrolna została stworzona w ramach projektu „Spektrum”, aby pomóc w kształtowaniu muzeum bardziej dostępnego dla osób ze spektrum autyzmu (ang. Autism Spectrum Disorder). Skierowana jest do pracowników instytucji kultury na każdym szczeblu, współpracowników, ekspertów oraz osób wspierających instytucję. Zgodnie z wytycznymi opracowana lista została podzielona na następujące części:

- **STRATEGIA I PLANOWANIE**
- **PRZYGOTOWANIE PRACOWNIKÓW
(SZKOLENIA, EDUKACJA, ZATRUDNIENIE I WOLONTARIAT)**
- **POMAGANIE ZWIEDZAJĄCYM W PRZYGOTOWANIU SIĘ DO WIZYTY W MUZEUM**
- **DOSTOSOWANIE ŚRODOWISKA MUZEALNEGO**
- **TWORZENIE USŁUG DOPASOWANYCH DO POTRZEB OSÓB ZE SPEKTRUM AUTYZMU**
- **PERMANENTNA EWALUACJA**

JAK WYPEŁNIĆ LISTĘ?

W każdej części listy zawarto stwierdzenia, z którymi można się zgodzić lub nie. W przypadku odpowiedzi „Tak” należy dookreślić, czy dane stwierdzenie w pełni oddaje działania muzeum lub wymaga poprawy. W kwestii odpowiedzi „Nie” warto określić czy w przyszłości instytucja planuje zrobić coś w danym zakresie, czy też nie stanowi to dla niej priorytetu lub jej nie dotyczy.

KTO POWINIEN BYĆ ZAANGAŻOWANY?

Najlepiej wypełnić ten formularz zespołowo – współpracownicy mogą w różny sposób odnieść się do podanych stwierdzeń, co z kolei może doprowadzić do ciekawej i owocnej dyskusji. Kluczowe może być stworzenie zespołu projektowego składającego się z pracowników muzeum oraz osób z zewnątrz, np. osób z ASD, ich opiekunów i/lub innych ekspertów. W ten sposób poznacie wiele punktów widzenia.

CZY NALEŻY WYPEŁNIĆ CAŁĄ LISTĘ KONTROLNĄ?

Nie trzeba od razu wypełniać całego formularza. Można wybrać te części, które wydają się najbardziej istotne dla kształtowania muzeum dostępnego. Jeśli nie ma odpowiedniej ilości czasu, można ograniczyć się do bardziej ogólnych stwierdzeń (zaznaczonych szarym paskiem). Lista kontrolna jest narzędziem, które ma pomóc w dążeniu do dalszego rozwoju.

CO DALEJ?

Lista może również być **instrumentem służącym do oceny postępów**. Można wówczas wypełniać ją co roku (lub częściej). W instytucji zawsze można coś zmienić lub udoskonalić. Wypełnioną listę kontrolną można też wykorzystać jako **wewnętrzny bodziec do dyskusji**. Jest to również dobre **narzędzie do planowania lub zarządzania projektami**, zadając dodatkowe pytania (Dlaczego dana kwestia nie jest dla nas priorytetem? Jakie widzimy możliwości poprawy? Czy to naprawdę jest zupełnie w porządku? Kiedy zaczniemy wdrażać dane zagadnienie? Dlaczego trwa to tak długo? W jaki sposób to zrobimy? Jaki jest zakres czasowy? Jakiej wysokości budżet jest potrzebny?).

Każde stwierdzenie może prowadzić do dodatkowych pytań lub głębszych przemyśleń procesu. Dzięki temu muzeum staje się tym samym bardziej „włączające”. Analiza pytań pozwala argumentować i wyjaśniać, dlaczego konieczne są określone działania w rozwoju instytucji. Do każdego stwierdzenia można dodać komentarze lub stworzyć dodatkowe kolumny w celu przeprowadzenia bardziej szczegółowego planowania i budżetowania.

Listę kontrolną można modyfikować i wykorzystywać elastycznie do potrzeb instytucji.

Inspirację do stworzenia tej listy kontrolnej znaleźćmy m.in. tutaj:

<https://livingautism.com/create-autism-friendly-environment/>

<https://www.southwestyorkshire.nhs.uk/services/autism/#toc-item-0>

<https://www.autism.org.uk/advice-and-guidance/topics/leisure/museums>

<https://www.autism.org.uk/advice-and-guidance/professional-practice/museums>

https://positiveaboutautism.co.uk/uploads/9/7/4/5/97454370/checklist_for_autism-friendly_environments_-september_2016.pdf

1.

STRATEGIA I PLANOWANIE

| LISTA KONTROLNA

MISJA, WIZJA I STRATEGIA

	TAK	NIE
Bycie „inkluzywnym” jest jednym z podstawowych wartości muzeum.	Działanie jest w pełni realizowane Misja muzeum wyraźnie wspomina o „włączającym” charakterze.	Wymaga poprawy lub korekty Zaplanowane na przyszłość
Muzeum ma politykę i plan poszanowania różnorodności.		Nie stanowi priorytetu
Pracownicy identyfikują się z misją różnorodności i „włączającego” charakteru instytucji.		Nie dotyczy
Dyrekcja identyfikuje się z misją różnorodności i „włączającego” charakteru instytucji		

	TAK	NIE
Muzeum dąży do stania się dostępnym dla wszystkich zwiedzających i szerzej pojmowanych interesariuszy.	Działanie jest w pełni realizowane Muzeum ma jasną wizję stania się organizacją dostępną dla osób z ASD.	Wymaga poprawy lub korekty Zaplanowane na przyszłość
Mamy zwięzłe, jasne oświadczenie, dlaczego chcemy być dostępni dla osób z ASD.		Nie stanowi priorytetu
Wiemy, jak nasza wizja stania się instytucją bardziej dostępną dla osób z ASD wpisuje się w szerzej pojętą misję bycia organizacją o charakterze „włączającym”.		Nie dotyczy
Nasza wizja jest zatwierdzona i wspierana przez dyrekcję muzeum		
Muzeum ma jasno określona strategię, aby stać organizacją dostępną dla osób z ASD.		

	TAK	NIE
Cele operacyjne i strategiczne określają, co chcemy zrobić i co zamierzamy osiągnąć.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Mamy realistyczny harmonogram i budżet.		
Mamy wewnętrzny zespół projektowy inicjujący i monitorujący proces, dzięki któremu muzeum staje się dostępne dla osób z ASD.		
Każdy w muzeum wie, kto jest odpowiedzialny za ten projekt.		
Plan został przedstawiony wewnętrznie pracownikom. Sprawdzono, czy kluczowe osoby w muzeum rozumieją realizowane działania.		

WIEDZA SPECJALISTYCZNA I „DOŚWIADCZENIE ŻYCIOWE”

	TAK	NIE			
Korzystamy z wiedzy ekspertów i doświadczeń osób z ASD, aby stać się bardziej dostępnym.	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość	Nie stanowi priorytetu	Nie dotyczy
Angażujemy ekspertów w dziedzinie autyzmu lub osoby z ASD.					
Angażujemy inne osoby z „doświadczeniem życiowym” dotyczącym autyzmu, takich jak opiekunowie i rodzice.					
Zapytaliśmy o najlepsze sposoby na ich zaangażowanie: począwszy od zwykłych doradców po współtwórców.					
Angażujemy ich na każdym etapie realizacji procesu.					

	TAK	NIE
<p>Wykorzystujemy ich spostrzeżenia i konkretne informacje zwrotne, aby ulepszyć i usprawnić proces, w ramach którego muzeum staje się dostępne dla osób z ASD.</p> <p>Skontaktowaliśmy się i/lub odwiedziliśmy inne muzea i/lub organizacje dostępne osobom ze spektrum autyzmu, aby zdobyć wiedzę i inspirację.</p>	<p>Działanie jest w pełni realizowane</p> <p>Wymaga poprawy lub korekty</p>	<p>Zaplanowane na przyszłość</p> <p>Nie stanowi priorytetu</p> <p>Nie dotyczy</p>
<p>Jesteśmy częścią sieci muzeów dostępnych osobom z ASD, które dzielą się spostrzeżeniami, praktykami i pomysłami.</p>		

2.

PRZYGOTOWANIE PRACOWNIKÓW

| LISTA KONTROLNA

PRACOWNICY MUZEUM – WIEDZA I WSPARCIE

	TAK	NIE
Cały zespół muzeum jest świadomy i zaangażowany w politykę muzeum dotyczącą autyzmu.	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty
Wszyscy członkowie personelu odbyli (podstawowy) kurs/szkolenie na temat autyzmu i tego, jak pracować z osobami z ASD.		Zaplanowane na przyszłość
Wszyscy wolontariusze odbyli (podstawowy) kurs/szkolenie na temat autyzmu i tego, jak pracować z osobami z ASD.		Nie stanowi priorytetu
Osoby pracujące w recepcji (sprzedaż biletów, punkt informacyjny, ...) wiedzą, jakich informacji mogą/muszą udzielać osobom z ASD.		Nie dotyczy
Osoby pracujące w recepcji, przewodnicy i strażnicy wiedzą, w jaki sposób postępować – w tym celu odbyli szkolenie.		

	TAK		NIE		
Wszyscy nowi pracownicy i wolontariusze odbywają (podstawowy) kurs/szkolenie na temat autyzmu.	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość	Nie stanowi priorytetu	Nie dotyczy
Muzeum stwarza możliwości odświeżenia i/lub pogłębienia dostępnej wiedzy na temat autyzmu.					
Wszyscy pracownicy wiedzą, kto jest wewnętrznie odpowiedzialny za politykę dotyczącą autyzmu; wiedzą, do kogo się zwrócić, jeśli mają pytania lub uwagi.					

PRACOWNICY MUZEUM – WIDOCZNOŚĆ I MOŻLIWOŚĆ KONTAKTU

Zespół muzeum (ds. obsługi klienta) jest łatwo rozpoznawalny przez zwiedzających.

	TAK		NIE		
Do wszystkich pracowników muzeum można się zwracać w sprawach dostępności i włączającego charakteru instytucji.	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość	Nie stanowi priorytetu	Nie dotyczy
W muzeum zatrudnieni są pracownicy, którzy zajmują się kwestiami dostępności i włączającego charakteru instytucji (np. w odniesieniu do osób z ASD lub innymi rodzajami niepełnosprawności)					
Tacy pracownicy są łatwo dostępni; ich dane kontaktowe są łatwe do znalezienia.					

INTERESARIUSZE WEWNĘTRZNI ZE SPEKTRUM AUTYZMU

Muzeum zachęca osoby z niepełnosprawnością (np. z ASD) do ubiegania się o płatne zatrudnienie.

	TAK	NIE
Muzeum zachęca osoby z niepełnosprawnością (lub np. z ASD) do bycia wolontariuszami.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Muzeum przystosowuje miejsce lub warunki pracy dla osób z niepełnosprawnością (lub np. z ASD).		
Wśród pracowników muzeów są osoby z ASD.		
Wśród członków zarządu muzeum są osoby z ASD.		

3.

**POMAGANIE
ZWIEDZAJĄCYM
W PRZYGOTOWANIU SIĘ
DO WIZYTY W MUZEUM**

| LISTA KONTROLNA

POMAGANIE ZWIEDZAJĄCYM W PRZYGOTOWANIU SIĘ DO WIZYTY

	TAK	NIE
	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty
Muzeum informuje publiczność i grupy wspierające osoby z ASD o dostępności instytucji wobec osób z ASD, o swojej polityce, działalności i podejmowanych działaniach.		Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Istnieje broszura/(e-)przewodnik dla osób z ASD/ich rodzin/grup osób z ASD.		
Taka broszura/(e-)przewodnik jest też dostępna do pobrania ze strony internetowej.		
Istnieje specjalny plan piętra dla osób z ASD.		
Plan piętra jest dostępny na stronie internetowej lub w aplikacji mobilnej.		

	TAK	NIE
Dla osób z ASD przygotowano przewodnik odnoszący się do wielu zmysłów.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Przewodnik ten można pobrać ze strony internetowej muzeum lub w jest dostępny w aplikacji muzeum.		
Wszystkie informacje na temat dostępności muzeum dla osób z ASD, jego polityki, działań i aktywności są łatwe do znalezienia na stronie internetowej i/lub w aplikacji muzeum.		
Zwiedzający mają informacje, co mogą zobaczyć i jakie inne i/lub dodatkowe oferty przewidziano dla nich.		
W razie pytań można się łatwo skontaktować z muzeum przed wizytą.		
Dane kontaktowe pracowników muzeum zajmujących się dostępnością instytucji są jasno podane i łatwe do znalezienia.		

	TAK	NIE
Wyraźnie zaznaczono spokojniejsze momenty na zwiedzanie muzeum w ciągu tygodnia.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Istnieje „barometr” frekwencji w czasie rzeczywistym.		
Muzeum organizuje specjalne dni muzealne przyjazne dla osób z autyzmem, podczas których zazwyczaj zmniejsza się poziom przeciążenia sensorycznego.		
Komunikacja z osobami z ASD – na różnych platformach i przez różne kanały medialne – ma przejrzysty charakter, jest dobrze zaprojektowana, zrozumiała i aktualna.		
Przed wizytą w muzeum istnieje możliwość zorganizowania spotkania w szkole lub placówce opiekuńczo-wychowawczej w celu zapoznania się z instytucją, przewodnikiem i/lub opiekunem warsztatów.		

4.

DOSTOSOWANIE ŚRODOWISKA MUZEALNEGO

| LISTA KONTROLNA

PO PRZYBYCIU NA MIEJSCE

	TAK	NIE
Staramy się, aby oczekiwanie w kolejkach było przyjemniejsze i/lub mniej nudne.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Informujemy o przybliżonym czasie oczekiwania w kolejce.		
Odwracamy uwagę ludzi stojących w kolejce od czasu spędzonego na oczekiwaniu.		
Osoby z ASD mogą omijać kolejki.		
Osoby z ASD mogą z wyprzedzeniem powiadomić muzeum o swoim przybyciu.		

	TAK		NIE	
Osoby z ASD mogą (dyskretnie) poinformować personel po przybyciu.	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość	Nie stanowi priorytetu
Pracownicy zatrudnieni w dziale ds. obsługi klienta wiedzą, jak postępować i jakich informacji udzielać.				Nie dotyczy

USTALANIE LOKALIZACJI I ODNAJDYWANIE DROGI

Oznaczenia dotyczące ustalania lokalizacji i odnajdywania drogi są w muzeum dostosowane do potrzeb osób z ASD.

Potrzebujemy więcej oznakowania.

	TAK	NIE
Potrzebujemy mniej oznakowania.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Potrzebujemy innego oznakowania.		
Oznaczenia dotyczące ustalania lokalizacji i odnajdowania drogi zostały opracowane we współpracy z osobami z ASD.		
Oznakowanie zostało przetestowane i zaakceptowane przez osoby z ASD.		
Muzeum sygnalizuje silne bodźce sensoryczne w każdym pomieszczeniu lub przed wejściem.		
Znaki ostrzegawcze są dobrze widoczne.		

	TAK	NIE
Znaki ostrzegawcze są zrozumiałe.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Znaki ostrzegawcze zostały opracowane we współpracy z osobami ASD.		
Znaki ostrzegawcze zostały przetestowane i zaakceptowane przez osoby z ASD.		
Funkcja i zawartość każdego pomieszczenia są znane (co jest w nich do zobaczenia/do zrobienia).		
Plan piętra jest dostosowany do potrzeb osób z ASD.		
Plan piętra został opracowany we współpracy z osobami z ASD.		

	TAK	NIE
Plan piętra został przetestowany i zatwierdzony przez osoby z ASD.	Działanie jest w pełni realizowane Wiadomo, czego w muzeum można dotykać, a czego nie.	Wymaga poprawy lub korekty Zaplanowane na przyszłość
Znaki są dobrze widoczne.		
Znaki są zrozumiałe.		
Znaki zostały opracowane we współpracy z osobami z ASD.		
Znaki zostały przetestowane i zatwierdzone przez osoby z ASD.		

	TAK	NIE
Wiadomo, w jaki sposób konkretne działania rozpoczynają i kończą się.	Działanie jest w pełni realizowane Działania zostały opracowane we współpracy z osobami z ASD.	Wymaga poprawy lub korekty Zaplanowane na przyszłość
Wiadomo, czego się oczekuje od zwiedzających w miejscach o (bardziej) partyencyjnym podejściu.	Działania zostały przetestowane i zatwierdzone przez osoby z ASD. Elementy o (bardziej) partyencyjnym podejściu zostały utworzone we współpracy z osobami z ASD.	Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
	Elementy o (bardziej) partyencyjnym podejściu zostały przetestowane i zatwierdzone przez osoby z ASD.	

MOŻLIWOŚCI CZASOWEGO WYŁĄCZENIA

	TAK	NIE
Istnieją możliwości zrobienia „przerwy” w zwiedzaniu.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Osoba ze spektrum autyzmu może dać jasno do zrozumienia, że chce iść na „przerwę”. Personel został przeszkolony, aby odbierać te sygnały i/lub rozumieć przekazywane wiadomości.		
W budynku znajduje się pokój wyciszeń, do którego mogą się udać osoby przeżywające stres.		
Wszyscy w muzeum (pracownicy, wolontariusze, przewodnicy, ...) wiedzą o tym pomieszczeniu, jego dostosowaniu do osób z ASD.		
Pokój wyciszeń dostępny dla osoby z ASD lub jej opiekuna można łatwo odnaleźć.		

	TAK	NIE
Pokój wyciszeń został specjalnie zaprojektowana i umeblowany z myślą o osobach z ASD.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Pokój wyciszeń został stworzony we współpracy z osobami z ASD.		
Pokój wyciszeń został przetestowany i zatwierdzony przez osoby z ASD.		
Do pokoju wyciszeń nie mają wstępu inni zwiedzający.		
Po przerwie zwiedzający mogą ponownie wejść do muzeum/na wystawy za darmo.		
Wiedzą o tym wszyscy wchodzący do muzeum i kupujący bilety.		

BODŹCE

	TAK	NIE
Zwiedzający mają (do pewnego stopnia) kontrolę nad różnymi bodźcami w muzeum.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Zwiedzający mogą poprosić o ograniczenie bodźców wzrokowych, słuchowych, ...		
Zwiedzający otrzymują informacje, gdzie i w jaki sposób mogą na życzenie kontrolować różne bodźce.		
Zwiedzający mogą samodzielnie kontrolować różne bodźce.		
Muzeum zapewnia pomoce służące ograniczeniu niektórych bodźców (ochrona słuchu, okulary przeciwsłoneczne, ...).		

	TAK	NIE
Muzeum zmienia zakres i liczbę różnych bodźców w każdym pomieszczeniu w ciągu dnia.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Muzeum informuje zwiedzających o zakresie i liczbie różnych bodźców w każdym pomieszczeniu w ciągu dnia.		
Informacje są łatwo dostępne.		
Informacje są jasne i czytelne dla wszystkich.		

BODŹCE WZROKOWE

	TAK	NIE
Muzeum ostrzega zwiedzających o występowaniu silnych bodźców wzrokowych w pomieszczeniach.	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty
Znaki ostrzegawcze są dobrze widoczne.		Zaplanowane na przyszłość
Znaki ostrzegawcze są zrozumiałe.		Nie stanowi priorytetu
Znaki ostrzegawcze zostały opracowane we współpracy z osobami z ASD.		Nie dotyczy
Znaki ostrzegawcze zostały przetestowane i zatwierdzone przez osoby z ASD.		

	TAK	NIE
Muzeum jest świadome w jaki sposób światło może wpływać na osoby ze spektrum autyzmu.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
W muzeum stosuje się żaluzje lub zasłony w celu złagodzenia lub zablokowania bezpośredniego dostępu światła słonecznego.		
Na terenie muzeum nie ma bardzo jasnych lub bardzo ciemnych pomieszczeń.		
Muzeum unika stroboskopowych lub migających świateł albo minimalizuje ich użycie.		
Muzeum unika ekranów i/lub monitorów z silnymi bodźcami wizualnymi albo minimalizuje ich użycie.		
Muzeum ostrzega zwiedzających przed obecnością (bardzo) silnego oświetlenia w (niektórych) pomieszczeniach.		

	TAK	NIE
Muzeum ostrzega zwiedzających o braku oświetlenia w (niektórych) pomieszczeniach.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Muzeum dostosowuje swój plan oświetlenia do potrzeb osób z ASD.		
Muzeum jest świadome wpływu mocnych kolorów na osoby z ASD.		
Muzeum dostosowuje swoją kolorystykę (ściany, meble, ...) do potrzeb osób z ASD.		
Muzeum w miarę możliwości unika mocnych kolorów w swoich pomieszczeniach lub je minimalizuje.		
Muzeum jest świadome wpływu wzorów (na dywanach, tapetach, zasłonach, ubraniach, ...) na osoby z ASD.		

	TAK	NIE
Muzeum ogranicza stosowanie motywów wizualnych lub unika ich w całym muzeum.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Muzeum ogranicza stosowanie schematów wizualnych lub unika ich tam, gdzie to możliwe.		
Muzeum jest świadome wpływu przeciążenia bodźcami wizualnymi na osoby z ASD.		
Muzeum stara się stworzyć spokojne i wizualnie nie (zbyt) niepokojące środowisko w całym muzeum.		
Muzeum stara się stworzyć spokojne i wizualnie nie (zbyt) niepokojące środowisko tam, gdzie to możliwe.		
Muzeum oferuje wizualnie mniej niepokojącą trasę po całym muzeum.		

	TAK		NIE
Trasa ta została opracowana we współpracy z osobami z ASD.	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość
Trasa ta została przetestowana i zatwierdzona przez osoby z ASD.			Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy

BODŹCE SŁUCHOWE

Muzeum ostrzega zwiedzających o obecności silnych bodźców słuchowych w pomieszczeniach.

Znaki ostrzegawcze są dobrze widoczne.

	TAK	NIE
Znaki ostrzegawcze są zrozumiałe.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Znaki ostrzegawcze zostały opracowane we współpracy z osobami z ASD.		
Znaki ostrzegawcze zostały przetestowane i zatwierdzone przez osoby z ASD.		
Muzeum jest świadome wpływu dźwięku na osoby z ASD.		
W celu złagodzenia dźwięku lub hałasu w muzeum stosuje się materiały dźwiękochłonne.		
Muzeum dostosowuje swój plan dźwiękowy do potrzeb osób z ASD.		

	TAK	NIE
Muzeum w miarę możliwości eliminuje lub redukuje (powtarzające się) odgłosy w tle (np. z instalacji systemu ogrzewania, wentylacji i klimatyzacji, centralnego ogrzewania, lodówek, cieknących kranów, ...)	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Muzeum nie wyposaża toalet w elektryczne suszarki do rąk.		
Muzeum jest świadome wpływu (wielu) zewnętrznych hałasów (np. ruch uliczny, bawiące się dzieci, prace budowlane, ...) na osoby z ASD.		
Muzeum stara się w jak największym stopniu tłumić hałasy z zewnątrz.		
Muzeum organizuje przyjazne dla osób z ASD godziny otwarcia w czasie, gdy natężenie hałasu z zewnątrz jest minimalne.		
Muzeum dba o to, aby osobom z ASD zapewnić osobną toaletę oraz miejsca do (cichego) odpoczynku.		

	TAK	NIE
W muzeum jest wystarczająco dużo cichych miejsc.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Ciche miejsca są łatwe do znalezienia i/lub w zasięgu ręki.		
Ciche miejsca są wyraźnie oznaczone jako przestrzenie, gdzie panuje cisza.		
Muzeum jest świadome wpływu przeciążenia bodźcami słuchowymi na osoby z ASD.		
Muzeum stara się stworzyć spokojne i nie (zbyt) niepokojące pod względem bodźców słuchowych środowisko w całym muzeum.		
Muzeum stara się stworzyć spokojne i nie (zbyt) niepokojące pod względem bodźców słuchowych środowisko tam, gdzie to możliwe.		

	TAK	NIE
Muzeum oferuje mniej uciążliwą pod względem występowania bodźców słuchowych trasę po całym muzeum.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Trasa ta została opracowana we współpracy z osobami z ASD.		
Trasa ta została przetestowana i zatwierdzona przez osoby z ASD.		

BODŹCE DOTYKOWE

**Muzeum jest świadome
wpływu niektórych faktur
na osoby z ASD.**

	TAK	NIE
Muzeum podejmuje działania w celu zmniejszenia wpływu niektórych materiałów lub faktur na osoby na nie nadwrażliwe.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Działania te zostały podjęte we współpracy z osobami z ASD i zostały przez nie zatwierdzone.		
Muzeum ostrzega zwiedzających, że niektóre materiały lub faktury znajdujące się w muzeum mogą mieć wpływ na osoby nadwrażliwe.		
Znaki ostrzegawcze są dobrze widoczne.		
Znaki ostrzegawcze są zrozumiałe.		
Znaki ostrzegawcze zostały opracowane we współpracy z osobami z ASD.		

	TAK	NIE
Znaki ostrzegawcze zostały przetestowane i zatwierdzone przez osoby z ASD.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Muzeum przewiduje dodatkowe faktury lub możliwości dotykowe w ramach prezentacji kolekcji lub jako dodatkową ofertę dla osób nadwrażliwych.	Dla zwiedzających jest jasne, że w pomieszczeniach muzeum istnieją możliwości dotykania i odczuwania – możliwości te są wyraźnie oznaczone.	
Dla zwiedzających jest jasne, że w muzeum istnieje dodatkowa oferta związana ze stymulacją dotykową – oferta ta jest jasno przekazana.		
Wiadomo, kiedy takie dodatkowe bodźce dotykowe mogą lub powinny być stosowane w ramach prezentacji kolekcji/podczas zwiedzania.		
Dodatkowe faktury i możliwości dotykowe w muzeum zostały opracowane we współpracy z osobami z ASD.		

	TAK		NIE
	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość
Dodatkowe faktury i możliwości dotykowe w muzeum zostały przetestowane i zatwierdzone przez osoby z ASD.	Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy		

BODŹCE ZAPACHOWE

**Muzeum jest świadome
wpływu niektórych
zapachów na osoby z ASD.**

Muzeum podejmuje działania w celu ograniczenia wpływu niektórych zapachów.

Muzeum dba o to, aby zapachy towarzyszące sprzątaniu i utrzymaniu obiektów były jak najbardziej neutralne (np. środki czystości, farby, odświeżacze do toalet, ...).

	TAK	NIE
Muzeum ostrzega zwiedzających przed obecnością specyficznych zapachów w jego pomieszczeniach.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Znaki ostrzegawcze są dobrze widoczne.		
Znaki ostrzegawcze są zrozumiałe.		
Znaki ostrzegawcze zostały opracowane we współpracy z osobami z ASD.		
Znaki ostrzegawcze zostały przetestowane i zatwierdzone przez osoby z ASD.		
Muzeum jest świadome wpływu zapachów z zewnątrz (np. żywności, kanalizacji, ...) na osoby z ASD.		

	TAK	NIE
Muzeum stara się w miarę możliwości blokować dostęp niepożądanych zapachów z zewnątrz.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Muzeum przewiduje dodatkowe zapachy lub możliwości zapachowe w ramach prezentacji kolekcji lub jako dodatkową ofertę dla osób nadwrażliwych.		
Dla zwiedzających jest jasne, że w pomieszczeniach muzeum istnieją możliwości doznania bodźców węchowych – możliwości te są wyraźnie oznaczone.		
Dla zwiedzających jest jasne, że w muzeum istnieje dodatkowa oferta stymulacji zapachowej – oferta ta jest jasno przekazana.		
Wiadomo, kiedy takie dodatkowe bodźce zapachowe mogą lub powinny być wykorzystane w ramach prezentacji kolekcji/podczas zwiedzania.		
Dodatkowe zapachy lub możliwości zapachowe w muzeum zostały opracowane we współpracy z osobami z ASD		

	TAK		NIE
Dodatkowe zapachy lub możliwości zapachowe w muzeum zostały przetestowane i zatwierdzone przez osoby z ASD.	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość
			Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy

BODŹCE SMAKOWE

**Muzeum jest świadome
wpływu pewnych smaków
na osoby z ASD.**

Kawiarnia lub restauracja w muzeum jest świadoma i zaangażowana w realizację polityki dostępności muzeum dla osób z ASD (zob. również wszystkie poprzednie punkty).

POCZUCIE RÓWNOWAGI I PROPRIOCEPCJA

	TAK	NIE
Muzeum podejmuje działania, aby osoby z ASD mogły uniknąć poczucia braku równowagi oraz (cielesnego) poczucia bycia w niewłaściwym miejscu.	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty
W pomieszczeniach muzeum łatwo można się przemieszczać.		Zaplanowane na przyszłość
W pomieszczeniach muzeum nie ma zbyt wielu przeszkód.		Nie stanowi priorytetu
Po wejściu do każdego pomieszczenia można mieć jasny przegląd tego, co się w nim znajduje.		Nie dotyczy
Wszystkie pomieszczenia mają mniej więcej ten sam rytm i strukturę; projekt i układ są spójne (np. kolory, panele informacyjne, napisy, ...).		

	TAK	NIE
Układ trasy w muzeum jest jasny i prosty, jak to tylko możliwe.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Istnieją ławki, krzesła, stołki, które są wysokie/niskie i wystarczająco wygodne do siedzenia, bujania się lub nawet kołysania (różne możliwości siedzenia dla różnych osób).		
W razie potrzeby osoby z ASD mogą się oprzeć o ścianę lub położyć.		
Podczas poruszania się po muzeum można unikać schodów i stopni.		
Poruszając się po muzeum, można unikać wąskich korytarzy, ogromnych (pustych) pomieszczeń, zamkniętych przestrzeni, zbyt dużej liczby drzwi, ...		
Taka alternatywna trasa została opracowana we współpracy z osobami z ASD.		

	TAK		NIE
Taka alternatywna trasa została przetestowana i zatwierdzona przez osoby z ASD.	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość
Muzeum organizuje zajęcia praktyczne lub zadania dla osób, które nie mają (bardzo) dobrych zdolności motorycznych.			Nie stanowi priorytetu
Dodatkowe zajęcia praktyczne zostały opracowane we współpracy z osobami z ASD.			Nie dotyczy

5.

TWORZENIE USŁUG DOPASOWANYCH DO POTRZEB OSÓB ZE SPEKTRUM AUTYZMU

| LISTA KONTROLNA

WARSZTATY I OPROWADZANIA

	TAK	NIE
Muzeum organizuje warsztaty i/lub oprowadzania specjalnie dla osób z ASD.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Muzeum organizuje takie warsztaty i/lub oprowadzania w regularnych odstępach czasu.		
Takie warsztaty i/lub oprowadzania mogą być zorganizowane na życzenie zainteresowanych.		
Muzeum oferuje warsztaty i/lub oprowadzania dla różnych grup docelowych.		
Warsztaty i/lub oprowadzania zostały opracowane wspólnie z osobami z ASD lub ich opiekunami.		

	TAK	NIE
Warsztaty i/lub oprowadzania zostały przeprowadzone i zatwierdzone przez osoby z ASD.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Standardowa oferta muzeów w zakresie warsztatów i/lub oprowadzań jest również skierowana do osób z ASD.		
Osoby prowadzące warsztaty (z zewnątrz) i/lub przewodnicy wiedzą, jak postępować z osobami z ASD.		
Wszyscy oni odbyli (podstawowy) kurs i/lub szkolenie na temat autyzmu i sposobów interakcji z osobami z ASD.		
Wiedzą, jak w odpowiedni sposób postępować w razie potrzeby (np. w stresujących sytuacjach).		
Wiedzą o możliwym wpływie określonych bodźców na osoby z ASD.		

	TAK	NIE
Dla uczestników jest jasne, co zobaczą lub co będą robić podczas oprowadzań/warsztatów.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Dla uczestników jest jasne, jak długo będzie trwało oprowadzanie/warsztat.		
Przewodnicy i/lub osoby prowadzące warsztaty przewidują przerwę w trakcie zwiedzania/warsztatów.		
Uczestnicy mogą zrezygnować lub zrobić sobie przerwę podczas zwiedzania/warsztatów.		
Jest to zawsze wyraźnie przekazywane na początku zwiedzania/warsztatów.		
Przewodnicy i/lub opiekunowie warsztatów wiedzą, gdzie znajduje się pokój wyciszeń.		

	TAK		NIE		
	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość	Nie stanowi priorytetu	Nie dotyczy
Na wstępie wspominają o pokoju wyciszeń.					

NARZĘDZIA ODDZIAŁUJĄCE NA WIELE ZMYSŁÓW I INNE POMOCY DLA OSÓB Z ASD

Muzeum ma specjalną ofertę narzędzi z zakresu wielu zmysłów lub innych pomocy, aby uczynić zwiedzanie muzeum przyjemniejszym i bardziej satysfakcjonującym dla osób z ASD.

Takie narzędzia i pomoce są łatwo dostępne po wejściu do muzeum lub nawet wcześniej.

Takie narzędzia i pomoce zostały opracowane wspólnie z osobami z ASD, ich opiekunami lub ośrodkami eksperckimi.

	TAK	NIE
Takie narzędzia i pomoce zostały przetestowane i zatwierdzone przez osoby z ASD.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Muzeum regularnie sprawdza stan takich narzędzi i pomocy.		
Muzeum poszukuje nowych narzędzi i rozwiązań; ciągle doskonaląc je.		

(E-)PRZEWODNIK I PLAN PIĘTRA

Dla osób z ASD przygotowano specjalną mapę/plan muzeum, na której zaznaczono wszystkie bodźce występujące w poszczególnych pomieszczeniach, zaproponowano alternatywne drogi przemieszczania się, wskazano toalety i miejsca wyciszeń.

	TAK	NIE
Mapa muzeum została opracowana we współpracy z osobami z ASD.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Mapa została przetestowana i jest zatwierdzona przez osoby z ASD.		
Mapa jest przejrzysta, dobrze zaprojektowana i łatwa w użyciu.		
Mapa muzeum jest łatwo dostępna i umieszczona w widocznym miejscu.		
Przed wizytą w muzeum można pobrać mapę ze strony internetowej.		

DODATKOWE GODZINY OTWARCIA I SPECJALNE TERMINY ZWIEDZANIA

	TAK	NIE
Muzeum przewiduje dodatkowe godziny otwarcia lub specjalne terminy zwiedzania dla osób z ASD.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Dodatkowa oferta jest wyraźnie przekazywana zwiedzającym, w tym osobom z ASD.		
Dodatkowa oferta nie jest jednorazowa, ale jest regularnie organizowana.		
Osoby z ASD i ich opiekunowie mogą zwiedzać muzeum w optymalnych warunkach również w czasie dodatkowych godzin otwarcia.		

6.

PERMANENTNA EVALUACJA

| LISTA KONTROLNA

PERMANENTNA EWALUACJA

	TAK		NIE	
Muzeum od samego początku zakłada ewaluację projektu.	Działanie jest w pełni realizowane	Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość	Nie stanowi priorytetu
Muzeum wyznaczyło sobie konkretne cele i zadania.				
Muzeum wie, co dokładnie chce ewaluować i jakie dane w tym celu zebrać.				
Muzeum wie, w jaki sposób należy gromadzić opinie i uwagi.				
Muzeum wie, w jakim czasie należy zebrać opinie i uwagi.				

	TAK	NIE
Muzeum wie, kto będzie zbierał dane.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Muzeum wie, w jakim celu zbiera dane i co z nimi zrobić.		
Muzeum wie, kto będzie analizował dane i raportował wyniki.		
Muzeum regularnie dokonuje oceny i ponownej oceny swojej polityki dostępności dotyczącej osób z ASD.		
Istnieje (systemowy) sposób, w jaki pracownicy muzeum mogą przekazywać opinie na temat polityki dostępności dotyczącej osób z ASD.		
Istnieje (systemowy) sposób, w jaki osoby z ASD, ich opiekunowie i osoby towarzyszące im mogą przekazywać muzeum swoje opinie.		

	TAK	NIE
Muzeum śledzi i zapisuje te opinie.	Działanie jest w pełni realizowane Wymaga poprawy lub korekty	Zaplanowane na przyszłość Nie stanowi priorytetu Nie dotyczy
Muzeum działa w oparciu o te opinie i jest gotowe do wprowadzania zmian i adaptacji.		
Muzeum samo gromadzi dane w celu oceny i ponownej oceny swojej polityki dostępności dotyczącej osób z ASD.		
Osoby odpowiedzialne (kierownictwo, zespół projektowy, ...) spotykają się regularnie, aby rozmawiać o postępach i ocenie obecnej polityki dotyczącej dostępności muzeum dla osób z ASD.		
Muzeum jest na tyle elastyczne i otwarте, że w razie potrzeby może zmienić obrany kierunek podejmowanych działań i dostosować się do sytuacji.		

O PROJEKCIE **SPEKTRUM**

Projekt **SPEKTRUM** prowadzony w ramach programu "**Erasmus+ Młodzież.**

Akcja 2 - partnerstwa strategiczne", został stworzony przez instytucje badawcze i kulturalne oraz organizacje pozarządowe z Wielkiej Brytanii, Włoch, Hiszpanii, Belgii i Polski. Działania projektowe realizujemy w oparciu o bogate i wieloletnie doświadczenie europejskich partnerów w pracy z osobami ze spektrum autyzmu.

Ideą naszych działań jest wypracowanie strategii, dzięki której muzea w Polsce staną się miejscem bardziej przyjaznym osobom ze spektrum autyzmu.

Elementem działań jest analiza obecnej oferty edukacyjnej, dostępności instytucji kultury, wymiana dobrych praktyk i inspiracja do wypracowania nowych działań w Polsce dla widzów ze spektrum autyzmu i ich rodzin.

W ramach projektu wspólnie z partnerami pracujemy nad stworzeniem praktycznych narzędzi dla muzeów, które pomogą ocenić, jakie działania instytucje w Polsce powinny wdrożyć, by być bardziej otwarte na młode osoby z ASD i ich rodziny. Planujemy również szkolenia dla pracowników muzeum, uwrażliwiające na potrzeby osób z autyzmem.

Erasmus+

PAKET NARZĘDZI SPEKTRUM DO POBRANIA

1) MUZEUM PRZYJAZNE OSOBOM W SPEKTRUM

AUTYZMU. Wskazówki dla instytucji kultury

Izabela Stawarz (MNK), Paul Swift (OutsideIn), Maria Rosaria Re (Roma Tre)

2) ZESTAW NARZĘDZI EDUKACYJNYCH SPEKTRUM.

Innowacyjne metody edukacji w kształtowaniu muzeum bardziej dostępnego dla osób ze spektrum autyzmu

Antonella Poce (Roma Tre), Maria Rosaria Re (Roma Tre), Mara Valente (Roma Tre)

3) LISTA KONTROLNA MUZEUM DOSTĘPNEGO DLA

OSÓB ZE SPEKTRUM AUTYZMU (ASD)

Alexander Vander Stichele (FARO), Beata Cichy (MNK)

4) PRZEWODNIK PO MUZEUM KSIĄŻĄT

CZARTORYSKICH

Katarzyna Szczygieł (MNK)

KOORDYNATORKA PROJEKTU SPEKTRUM:

Anna Berkowicz (MNK)

OPRACOWANIE GRAFICZNE:

Izabela Stawarz (MNK)

TŁUMACZENIE:

Atominiun

Publikacja sfinansowana z funduszy Komisji Europejskiej w ramach programu Erasmus+. Publikacja została zrealizowana przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej. Publikacja odzwierciedla jedynie stanowisko jej autorów i Komisja Europejska oraz Narodowa Agencja Programu Erasmus+ nie ponoszą odpowiedzialności za jej zawartość merytoryczną.

PUBLIKACJA BEZPŁATNA